

ČESKÁ LÉNA OLOMOUCKÉHO BISKUPSTVÍ
VE 12. - 16. STOLETÍ

Petr VOREL

Jednu z odlišností historického vývoje Čech a Moravy na přelomu středověku a novověku představuje otázka církevního majetku. Husitská revoluce přinesla s sebou sekularizaci majetku českých klášterů a církevních institucí a jeho přesun do vlastnictví domácí šlechty a měst. Z formálně-právního hlediska byly tyto "zisky" (zvláště u rozsáhlejších majetků) po Lipanech panovníkem potvrzeny jako zástavní (zápisný) majetek, byť častá omezení případnou zpětnou výplatou komplikovala, ba v mnoha případech znemožňovala. Ryze hypoteticky však zástavní listiny nadále uznávaly nároky původních církevních vrchností, přestože tyto již dávno neexistovaly - v takovém případě právo výplaty připadlo panovníkovi. Na Moravě se setkáváme s odlišnou situací, neboť zde k obdobnému systematickému "přerozdělení" nedošlo, respektive husitská revoluce podstatě neoslabil majetkové zázemí největší církevní feudální vrchnosti - olomouckého biskupství. Část pozemkového majetku olomouckého biskupství se však nalézala i na území Čech.

Vznik této nevelké enklávy měl své historické pozadí v politickém vývoji českého středověkého státu a na dochovaném materiálu je možné sledovat základní tendence vnitřního vývoje zmiňované oblasti. Majetko-právní či lenní vazby na církevní vrchnost byly sice husitskou revolucí i u těchto lokalit, jako jinde v Čechách, potlačeny. Ovšem v jakési podobě, konservující právní stav, jehož zde bylo dosaženo v prvních dvou desetiletích 15. století, se krátce po ukončení válek objevily znovu. Vzdálené biskupství

v Olomouci svá práva na majetek v Čechách z titulu lenního pána obnovilo a více či méně důrazně uplatňovalo až do sklonku 16. století.

V podrobně vedené agendě biskupských statků se dochovala řada pramenů, osvětlujících i vnitřní vývoj zmíněné české enklávy. Jsou o to cennější, že z předhusitské doby se pro český venkov zachovalo velmi málo srovnatelných dokladů, ať již jde o písemnosti zaniklých klášterů či požárem zničené kvaterny desk zemských. Protože však jde o prameny svým původem moravské (i když se týkají lokalit v Čechách), unikaly dlouhou dobu pozornosti regionální historiografie, přestože byly částečně vydány v edicích. To se týká i pozdějších vkladů v Deskách manských kroměřížských z 15. a 16. století. Přestože vývoj dílčích lén olomouckého biskupství v Čechách se v 15. a 16. století ubíral různými cestami a jejich vazba na původní vrchnost měla rozmanité formy, nakonec se většinou sešla v rodinné panovnických komorních statků.

* * *

Majetek olomouckého biskupství v Čechách máme poprvé doložen v listině biskupa Jindřicha Zdíka z roku 1131. Šlo o biskupský statek Jezbořice s příslušenstvím, které k témuž roku tvořily blízká ves Opochaň, dále Zbyslav (u Čáslavi), Soslávky (u Chrudimě) a Přitoky (u Kutné Hory). Toto zboží dle textu Zdikovy listiny koupil jeho předchůdce biskup Jan od knížete Otty II., transakce tedy proběhla počátkem 12. století. Sám biskup Jindřich mezi roky 1126-1131 přikoupil další lokality v Čechách a protože se nacházely poblíž Jezbořic, je pravděpodobné, že byly též spravovány odtud: Živavnice (na pravém břehu Labe 10 km severně od Jezbořic), Lozice (u Vysokého Mýta) a Křekovice (zaniklá ves u Litomyšle). Vzhledem k rozložení lokalit a pozdějšímu vývoji je pravděpodobné, že se jednalo o větší pozemkový komplex (újezd) v okolí vlastních Jezbořic a dílčí vzdálené enklávy.¹⁾

Je otázkou, proč vlastně olomoučtí biskupové o majetek v Čechách stáli. Vždyť ve srovnání s panstvími na Moravě šlo o nepatrný díl. Musíme tedy hledat jiné důvody, než snahu o rozšíření pozemkové držby. Všimněme si, že Jezbořice leží téměř na polovině cesty mezi Prahou a Olomoucí, na den jízdy od obou měst. Nehrálo snad toto místo roli jakési "přestupní stanice"? Jistě bylo pro biskupa (resp. jeho posly) výhodnější nocovat a měnit koně ve "svém" dvoře. Zvláště ve 12. století, kdy hrál olomoucký biskup důležitou

rolí ve sporech vládnoucí větve přemyslovského rodu s moravskými údělníky. Tomu napovídá i obsah zpráv z let 1146-1148, kdy bylo i na jezbořický statek vztaženo právo imunity a tento osvobozen od zemských robot.²⁾ Přihlédneme-li i k následnému vývoji jezbořického léna (viz níže), zdá se mi toto vysvětlení poměrně logické. Poloha Jezbořic a naznačené souvislosti by mohly být určitým argumentem i v dosud otevřené diskusi o směru hlavních středověkých komunikací na spojnici mezi centrální částí Čech a Moravou.³⁾

Další dvě století majetko-právního vývoje těchto vsí naznačují dochované prameny jen v hrubých rysech. V průběhu 12. a 13. století se zřejmě olomoučtí biskupové, podobně jako ostatní církevní vrchnosti, snažili své pozemkové majetky systematicky arondovat. Jádrem jejich českého majetku zůstal jezbořický újezd. Od biskupského majetku byly odprodávány vzdálenější vsi (příčemž tyto transakce jsou ovšem pramenně doloženy jen výjimečně)⁴⁾ a získávány nové, zpravidla v těsné blízkosti Jezbořic. Již koncem 12. století to byly snad Rozhovice⁵⁾, nejpozději okolo poloviny 13. století i Čivice, které biskup udělil v léno roku 1264 svému manušovi. V souvislosti s tímto aktem naopak Tomáš presentoval biskupským lénem svou alodní ves Žerotice u Čivic, již krátce předtím koupil od pražského biskupství, a majetek, který získal jako věno své manželky.⁶⁾ Tento majetko-právní akt nám dokládá (stejně jako níže zmíněné údaje o vsi Chotouň z let 1249 a 1268), že i v české enklávě, podobně jako na moravských statcích, došlo za biskupa Bruna k transformaci dřívějšího systému biskupských dvorů v strukturu dílčích lén. Někdy v průběhu 13. či v prvních dvou třetinách 14. století získalo olomoucké biskupství k jezbořickému újezdu i část vsi Lepějovice, náležející k roku 1167 klášteru v Litomyšli⁷⁾, v bližší neurčené době do třetí čtvrtiny 14. století i část později zaniklé vsi Crkaň⁸⁾.

Vedle jezbořického újezdu, systematicky arondovaného, vlastnili olomoučtí biskupové v polovině 13. století další lokality: ves Chotouň u Kolína a ves Rudeč u Kostelce nad Labem. Zatímco o Rudci v majetku olomouckých biskupů máme jedinou a poslední zprávu z roku 1260, u Chotouně prameny dokládají stálejší vazby, nepochybně vzhledem k její strategické poloze na spojnici Chrudim-Praha. V roce 1249 ji biskup Bruno udělil jako manství (spolu s vsí Přitoky na Kutnohorsku) Havlovi z Lemberka. Po dvou desetiletích bylo chotouňské manství rozšířeno i na další příslušníky tohoto rodu (1268), ovšem již bez Přitok, prodaných roku 1250.⁹⁾

